

Türk Tasavvuf Kültüründe Gül

Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ

Tasavvufun çeşitli târifleri vardır. Bunlardan birisi de Aydın/Tire'li Dede Ömer Rüşenî (ö.892/1486)'ye âittir. Uzun bir manzûmeden alınan beyit şöyledir:

*Tasavvuf yâr olup bâr olmamaktır
Gül-i gülzâr olup hâr olmamaktır*

Yâni herkese dost olmak, kimseye yük olmamak, gül bahçesinin gülü olup diken olmamaktır. Gül gibi güzel ve hoş davranmak, kimseyi incitmemektir.

Târifimizle hemen **tasavvuf-gül** ilişkisi karşımıza çıkmaktadır. Gül cemal ve kemâlin, yâni güzelliğin ve olgunluğun sembolüdür. Tasavvufun amacı da insanlara bu üstün vasıfları ve güzel ahlâkı kazandırmaktır.

Tasavvuf inancına göre bir tek gerçek varlık vardır: Allah... Allah mutlak varlıktır, aynı zamanda mutlak kemal ve mutlak cemâl sâhibidir. O'nun şânı kendini ızhar etmektir, göstermektir. O kendi kemal ve cemâlini temâşâ etmek için kâinâtı ve insanı var etmiştir. Bu var edişin tasavvuf terminolojisindeki karşılığı "tecelli"dir.

Varlıklar bağımsız birer vücut sâhibi değillerdir. Her şey Allah'ın isim ve sıfatlarının tecellisidir. **Tecelli**, görünme demektir. Bir başka ifadeyle ilâhî kudretin eserlerinin varlıklarda görünmesi, ortaya çıkmasıdır.

Allah'ın isim ve sıfatları "Celâl" ve "Cemâl" olarak iki ana gruba ayrılır. Tecelliler de cemâl tecellisi ve celâl tecellisi diye iki ana bölümde ele alınabilir. Cemal tecellileri, genellikle bizim hoşumuza giden, celâl tecellileri ise hoşumuza gitmeyen görünüşlerdir. Yaz-kış, doğum-ölüm, sevinçli-üzüntülü olaylar gibi.

Allah'ın cemâli celâline gâliptir. "*Rahmetim gazabımı geçmiştir*" ifadesi bir kudsî hadistir. Ayrıca bir âyette: "*Azâbımla dilediğimi cezâlandırım. Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır.*" buyrulur (A'râf, 7/156). Niyâzî Mısırî şöyle der:

*Cemâli zâhir olsa tiz celâli yakalar ânı
Görürsün bir gül açılsa yanında hâr olur peydâ*

Olgun kimseye düşen celâl içre cemâli görmek veya celâlini cemâle tebdil et, diye niyazda bulunmaktadır.

GÜL-CEMAL

İşte "gül" cemâlin sembolüdür. Gül her kültürde kaymetlidir. Tasavvuf-
ta ise, bu alanın derinlik ve zenginliğine eş değerde bir anlam taşır.

Meselâ gonca gül tevhidî/birliği, açılmış gül ise birliğin çokluk/kesret
hâlindeki görünümünü temsil eder. Böylece asıl "öz" kaybolmaz. Vahdet-
te kesret kesrette vahdet, yâni birlikte çokluk ve çoklukta birlik bu sem-
bolle en güzel ifâdelerden birini bulmuş olur. (Goncada açılmış gülün esâ-
sı vardır, açılmış yapraklar da özû itibâriyle goncadan başkası değildir.)

Başka neler var?

* Gülşen yâni gül bahçesi gönül açıklığı, yahut kirden pastan arınmış,
temizlenmiş ve ilâhî güzelliği yansıtmaya hazır hâle gelen kalptir.

* Gonca gül; halveti, insanın kendisiyle ve Tanrısıyla baş başa kalma-
sını temsil eder. Açılmış gül ise can sırrını açığa vurmaktır demektir.

* Gül, ömrünün kısalığı dolayısıyla hayatın geçiciliğini ifade eder.
"Gülzâr-ı fenâ" yok olmaya mahkûm dünya, "gülzâr-ı bekâ" ise sonsuzluk
ülkesi anlamına gelir.

*

Tasavvufî düşünceye göre Hz. Muhammed'in nûru, Alah'ın yarattığı ilk
şeydir. Kâinat o peygamberin yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır. Veya o
prototiptir, ana modeldir. Yeryüzünde Allah'ın halifesi ve yaratılışın asıl se-
bebi olan "insan"ın en mükemmel örneğidir, insân-ı kâmil, Habîbul-
lah'tır.

İşte gül, Allah'ın sevgilisi olan Hz. Muhammed'i de temsil eder. Pey-
gamber ve gül sevgisi, gül şeklinde hilye-i şerifler yapılmasına yol açmış-
tır. Verd-i Muhammedî veya Gül-i Muhammedî denen bu ilgi çekici kom-
pozisyonda, dal ve yapraklar ortasında açılmış tek gülün üzerinde Mu-
hammed yazısı, yapraklarında da Ali, Hasan, Hüseyin, Fatma ve aşere-i
mübeşşerenin adları yer alırdı.

Sevgi ve imanla yüklü insan muhayyilesi sınır tanımaz. Hz. peygamber
sevgisi duygulu insanlarımıza, gülün Hz. Muhammed'in terinden meydana
geldiğini düşündürür. Âşık Yûnus sarı çiçek ilâhisinde "Gül sizin neniz
olur?" diye sorar:

*Çiçek eydür ey derviş
Gül Muhammed teridir*

cevabını alır. Mevlid nâzımını Süleyman Çelebi ise daha açık söyler:

*Terlese güller olurdu her teri
Hoş dererlerdi terinden gülleri.*

Halk arasında "gül koklamak sevaptır" düşüncesinin temelinde bu inanış olsa gerektir. Güzelliği ve kokusuyla nâdide bir çiçek olan gülü seyrederken veya koklarken, ilâve olarak Hz. Peygamber'i hatırlamak, inanmış gönüllere ayrı bir mutluluk verir. Hz. Peygamber şânındaki sözlerin okunduğu mevlit törenlerinde onun için gülsuyu ikram edilir. Gülsuyu konan zarif kaplara "gülâbdan" denir.

Bâzi Hak dostları vardır, çiçeklerle özdeşleşmiştir: Sünbül Efendi var, İbrâhim Gülşenî var. İbrâhim Gülşenî Anadolu'da doğup, Azerbaycan'da yetişti. Uzun yıllar Kâhire'de irşat faaliyetinde bulundu (ö. 940/1534). Gülşenî'nin bu ismi alması şöyle anlatılır:

Hocası Dede Ömer Rüşenî bir gün mânâ âleminde Hz. Peygamber'in rûhâniyetiyle birlikte bir bahçededir. Peygamberimiz bir gül kopararak yanlarında bulunan İbrâhim'e verir ve bu gülü hocası Rüşenî'ye vermesini söyler. Uyanıp kendine gelen Rüşenî, olayın hikmetini düşünürken, İbrâhim elinde bir gülle çıka gelir ve gülü kendisine verir. Bunun üzerine Dede Ömer öğrencisine: "Sen Gülşenîsin" der. Gülşenî ismi oradan kalmıştır.

Hz. Ali'nin şehadetinden önce Selman'dan bir deste gül istediği ve getirilen gülleri kokladıktan sonra rûhunu teslim ettiğine inanılır. Ayrıca Bektâşîlerin ve Mevlevîlerin giydikleri bir çeşit cübbeye "destegül" denir.

Tarikat kıyâfetlerinden her birinin bir anlamı ve sembol değeri vardır. Başa giyilen şeye "tac" denir. Bunlarda tacın tepesine irice bir düğme şeklinde dikilen parçaya da "gül" denir. Yâni gül âdeta baş tacı edilmiştir.

Bu konuyla ilgili Eşrefzâde Abdullah Rûmî'nin, İbrâhim Eşref-i Kâdirî ve Âgâh Efendi'nin "Gül Risâlesi" adlı eserleri vardır. Sonuncuda şu ifâdelere rastlarız:

"Gül Hz. Peygamber'e olan sevginin işareti oldu. Gül halifelere alâmet oldu. Onlardan da müridlere, Hz. Peygamber'e olan sevgiden dolayı verildi. Daha sonra da gül, velîlerin âriflerin, kâmillerin işareti oldu. Hz. Pey-

gamber'in buyurduğu gibi: "Âlimler peygamberlerin vârisleridir.."

*

Abdülkâdir Geylânî Bağdat'a gelmişti. Oraya vardığında Bağdat şeyhleri kendisine su dolu bir kap göndermişler. Bunun anlamı: "Bağdat şeyhlerle doludur, size burada yer yok." demekmiş. Mevsim kış, zemheri zamanıymış, bahar değilmiş. Abdülkâdir Geylânî kerâmet göstererek, gelen su dolu tasın üzerine bir gül bırakıp, getiren kimseye demiş ki:

"Git büyüklerine selâm söyle, bir gül ile kap taşmaz." Şeyhler bu durumu görüp: "Bu şeyh hepimizin gülüdür" deyip Abdülkâdir'i karşılamaya çıkmışlar. İşte Kâdirî tâcındaki gülün alâmet olarak ortaya çıkışının aslı budur.

Tarikat taşlarının tepesinde bulunan ve "gül" denen bu işaretlere başkaca anlamlar da yüklenir.

*

Hız. İbrâhim ateşe atılınca, Tanrı'nın lütfuyla, ateş onu yakmadı ve bir gül bahçesine dönüştü "Ey ateş! İbrahim'e serin ve esenlik ol!"-Enbiyâ 21/69).

Rifât zikirleri sırasında ateşin yakmama tecrübesinin bir örneği görülür. "Burhan" denen olağanüstü gösterilerden biri de ateşte kızdırılan bir demiri yalamaktır. İşte bu yassı demirin adı da "gül"dür. Bu "gül"ü yalarken "Yâ Selâm" ismiyle zikredilirdi.

Bir Rifât gülünün üstündeki yazıdan:

*Bu yolda kim verirse varı
Keşfettirir Allah ona esrârı
Bulur nâr içinde gülzârı
Nâr bize gülzârdır biz Rifâiyiz*

GÜL BABA

Târihimizde birkaç tane Gül Baba'mız vardır. Bunlar arasında, gâzi derişlerden, evlâd-ı fâtihandan, bugün Macaristan topraklarındaki türbesiyle nöbet tutan Gül Baba'dan kısaca söz edelim. Gül Baba aslen Isparta Uluborlu veya Merzifonlu'dur. Kânûnî'nin dâveti üzerine Budin seferine katıldı (1541). O sırada şehit düştü ve oraya defnedildi.

Evliyâ Çelebi'ye göre kendisi bir Bektâşî dervişidir. Birçok savaflara katılmıştır. Budin'in fethini müteâkip kılınan cenâze namazına çok sayıda asker ve bizzat pâdişah katılmıştır. Gülü çok sevmesinden dolayı bu ad verildi. O da şeyhlik tacının üzerinde bir gül taşırdı.

Türbesini ziyâret eden Evliyâ Çelebi (ö. 1095/1684) şöyle der: "Dervişleri gazâyâ gider, yaz kış meydanlarda çeşitli şamdan, çerağ, kandiller, buhurdanlar ve gülâbdanlar vardır." Tekkenin duvarına Evliyâ şu beyti yazdığını söyler:

*Âşık u sâdikim ettim ziyâret ben gedâ
Bûlbûl-i gûyâ gibi efgân edem ey Gül Baba*

Duvardaki başka bir beyti de nakleder:

*Merzifon'dan gelerek tuttu vatan
Şah Süleyman zamanında Gül Baba*

Budapeşte'deki Gül Baba türbesi Osmanlı Türk hâkimiyetinin günümüze kadar ulaşan hâtıralarından biridir. Macarlar'ın gösterdiği ilgi ve Türkiye'nin desteği ile bugün bakımlı haldedir. Doğu Avrupa'da tarihimizi ve mânevîyatımızı haysiyetli bir biçimde temsil etmektedir.¹

GÜLBANG

Gülün sesi olur mu? Olursa böyle olur: Gülbang!.. Gülbang, Farsça "gül sesi" anlamına gelir. Nedir gülbang? Tekke çevrelerinde yüksek sesle

¹ Peşte'de yetişen Osmanlı şâirlerinden Hisâli'nin (ö. 1062/1651) Gül Baba hakkındaki manzûmesi:

*Hâdi-i râh-ı Hudâ'dır hemdemân-ı Gülbaba
Mazhar-ı sırr-ı Hudâ'dır mahremân-ı Gülbaba
Kalb-i mahzûnüm açıldı gonce-veş dil-teng iken
Özge cây-ı dil-kûşâdır âsitân-ı Gülbaba
Dâhil olan kurtulur endâh ü gamdan gâyiyyâ
Abd-i mü'min mülküdür dârü'l-emân Gülbaba
Âsitânın secdegâh etmiştir abdâlân-ı râm
Kâbe-veş yüz sürse tan mı tâlibân-ı Gülbaba
Ey Hisâli hân-ı aşkullah ile toylar ânı
Cân ile her kim olursa mihmân-ı Gülbaba*

(Bursalı Mehmet Tâhir, Osmanlı Müellifleri C. II)

birinin okuyup, diğerlerinin topluca "Allah Allah" sesiyle eşlik ettiği tertip edilmiş duâlara "gülbank" denir. Hatim, seyahat, zıfâf, cenâze gülbankları vardır. Yeniçerilerin gülbangı ise gerçekte Bektâşî törelerine ve onların terimlerine dayanır. Bir örnek:

Allah Allah! illallah
Baş üryan, sîne püryan, kılıç al kan
Bu meydanda nice başlar kesilir
Olmaz hiç duyan!
Eyvallah eyvallah!
Kahrımız kılıcımız düşmana zıyan
Kulluğumuz pâdişâha ayan
Üçler yediler kırklar
Gülbang-i Muhammedi Nûr-ı Nebî
Kerem-i Âlî
Pîrimiz sultânımız Hacı Bektâş-ı Velî
Demine devrânına hü diyelim hü...

*

Gül, edebiyâtımızın en bereketli konularından biridir. Bunlardan tekke şiirimizin ölümsüz parçalarından bir tânesi var ki, târif ve tavsife gelmez. Burada âdeta gülden bir dünya kurulduğu görülür. Değerli sanatkâr Ahmet Hatiboğlu tarafından bestesi de yapılan ve Ümmî Sinan'a (ö.1568) ait bu şiir şöyledir:

Seyrimde bir şehre vardım / Gördüm sarayı güldür gül
Sultânımın tâci tahtı / Bağı duvarı güldür gül.
Gül alırlar gül satarlar / Gülden terâzi tutarlar
Gülü gül ile tartarlar / Çarşı pazarı güldür gül.
Toprağı güldür taşı gül / Kurusu güldür yaşı gül
Has bahçesinin içinde / Serv ü çınarı güldür gül.
Gülden değirmen döner / Onun ile gül öğrenür
Akar suyu döner çarkı / Bendi pınarı güldür gül.
Al gül ile kırmızı gül / Çift yetişmiş bir bahçede
Bakışlılar hâre karşı / Hârî ezhârî güldür gül.
Gülden kurulmuş bir çadır / İçinde nîmeti hazır
Kapıcısı İlyas Hızır / Nâmî şarabı güldür gül.
Ümmî Sinan gel vasfeyle / Gül ile bülbül derdini
Yine garip bülbülün / Ah ü figâmî güldür gül.

KAYNAKÇA

1. Beşir Ayvazođlu, *Güller Kitabı*, Ötüken yayını.
2. TDV *İslâm Ansiklopedisi* (Gül ve Gül Baba maddeleri, c.XIV).
3. Nurhan Atasoy, *Derviş Çeyizi*, Kültür B. Yayını.
4. Iskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ yayını.
5. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*.
6. Ethem Cebecioglu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*.
7. Mehmet Demirci, *Tire Müzesindeki Tekke Malzemeleri, Türk Kültüründe Tire*, TDV yayını
8. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimâri Eserleri*, I, İstanbul Fetih C.Yayını.
9. Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, II.
10. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Târih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB yayını.
11. Vasfi Mâhir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*.
12. Himmet Konur, *İbrahim Gülşent*, İnsan yayınları.
13. *Hoş Gör Yâ Hâ*, Yapı Kredi yayınları.
14. Nihad Sâmî Banarlı, *Türkçenin Sırları*, Kubbealtı neşriyatı.

Sabır Sarmaşıkları

Bekir Sıtkı ERDOĞAN

NISAN DAMLALARI

Çok tâze henüz inci değildir bunlar,
Dilden dile bir tatlı meyildir bunlar...
Nâdide rubâiler güldestesinin,
Son faslına bir ince zeyildir bunlar...